

**NEOREALİZM, NEOLİBERALİZM,
KONSTRAKTİVİZM VE İNGİLİZ OKULU MODELLERİNDE
ULUSLARARASI SİSTEMSEL DEĞİŞİKLİKLERE BAKIŞ**

İskender SERDAR*

Ulusların arasındaki ilişkilerin sebep ve sonuçlarını inceleyen uluslararası ilişkiler kuramı; kendi doğuşunu *1648 Westphalia Antlaşması* olarak kabul etmektedir. Uluslararası ilişkileri Westphalia Antlaşması'ndan bugüne kadar birçok kırılmaların da etkisi ile açıklamak giderek zorlaşırken birim, yapı ve süreç arasındaki ilişkileri analiz etmek de güçleşmiştir. Bunun sebebi ise uluslararası ilişkilerin hem kapsadığı alan hem de ilişkiyi anlamlı kılan kurucu öznelerinin gün geçtikçe daha geniş bir yelpazede temsil ediliyor olmasıdır. Disiplinin ortaya çıktığı ilk dönemlerde hâkim olan idealizm ve realizm tartışmaları zaman ilerledikçe ve uluslar arası ilişkiler de daha sofistike bir hal aldıkça; disipline neorealizm, neoliberalizm, konstruktivizm gibi yeni kavramlar katılmıştır. Uluslararası ilişkilerin bu ve benzeri kavramlarla zenginleşmesi aynı zamanda mevcut olguların yorumlanması noktasında da tartışmaları beraberinde getirmiştir. Gelinek nokta itibariyle de uluslararası ilişkiler disiplini içinde barındırdığı zenginlikle olayları tekil bakışlardan arındırarak daha çoğulcu bir bakış açısıyla değerlendirme imkânına kavuşmuştur. Bu çalışmada neorealizm, neoliberalizm, konstruktivizm ve İngiliz Okulu modellerinin uluslararası sistemsel değişimlere bakışı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası ilişkiler, Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm, İngiliz Okulu, Sistem Değişikliği.

* Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE NEOREALİZM, NEOLİBERALİZM, KONSTRAKTİVİZM VE İNGİLİZ OKULU EKOLLERİ

1.1.NEOREALİZM

Devletlerin davranışlarının belirlenmesinde yapıya yaptığı vurgu nedeniyle “yapısal realizm” (Structural Realism) olarak da adlandırılan Neorealizm, ilk defa Kenneth Waltz’un *Theory of International Politics*¹ adlı eseriyle gündeme gelmiştir. Eralp’in² belirttiğine göre Neo-realizmin ortaya çıktığı tarihsel arka plan, 1970’ler, ABD hegemonyasının (Gramscici anlamında hegemonya, yani güçten çok rızaya dayanan) sarsılmaya başladığı dönemdir. Bu dönemin özellikleri incelendiğinde hem Batı bloğunun hem de Doğu bloğunun sarsıntılar geçirmekte oldukları ve ittifaklarda gerginliklerin arttığı gözlemlenmektedir. Başta ABD’nin katkılarıyla kurulan Avrupa Topluluğu, ABD için ekonomik açıdan bir rakip haline gelmiş ve doların hakimiyetini sorgulamaya başlamışlardır. Üstelik petrol piyasasındaki dalgalanmalar, fiyat artışları vs. gibi ekonomik sorunların ön plana çıkmasına neden olmuş ve bu durumda da uluslararası alanda ekonomi ve siyasi sorunlar iç içe geçmeye başlamıştır. Böylesi ekonomik ve siyasi sorunların bir sarmal gibi dünyayı sardığı bu dönemde hâkim olan uluslararası ilişkiler ekolü realizmdi. Aydın’a³ göre bu bakış açısı gereği iç ve dış siyasi gelişmeleri birbirlerinden ayıran Realizm yoğun eleştirilere maruz kalmış ve en önemlisi de Vietnam Savaşı’nın gidişatı askeri gücün her zaman sonucu belirleyen olmadığını göstererek Realizmin varsayımlarına olan inancı sarsmıştır. Bütün bu sorunlara ek olarak bir de emperyalizmin çöküşünün ayak sesleri gelmeye başlamış ve üçüncü dünya ülkeleri olarak kabul edilen ülkeler de tek tek bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Realizmin öngörülerinin tersine gelişen bütün bu olaylar Batı dünyasında ABD’nin liderliğinin ve realizmin öngörülerinin eleştirilmesine sebep olmuştur. Realizmin gerek Marksist gerekse liberal yazarlar tarafında çok ciddi anlamda eleştirildiği böyle bir zaman diliminde Waltz, Realizmi inkâr edip yok saymayarak tam tersine realizmin zengin düşünce geleneğinden bilimsel ve zarif bir teori kurma çabasıyla Realist geleneği tekrar canlandırmıştır. Tüm disiplini etkileyecek güçte bir girişimde bulunan Waltz; uluslararası

¹ Neorealizmin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz’un eserinin kendisi hakkında detaylı bilgi için Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics*. Waveland Press.

² Eralp, Atila (2010), “Hegemonya”, Atila Eralp, Fuat Keyman, Oktay Tanrıseven, Fatih Tayfur, Faruk Yalvaç, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (İstanbul: İletişim),s.157.

³ Aydın, Mustafa (2004), “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1),s.47.

politika teorisini o dönemin etkili düşünce akımlarında olan pozitivizm üzerine bina etmiştir.¹

Neorealizm veya diğer adıyla yapısal realizm Klasik realizmde hiyerarşik bir dizgenin varlığının varsayıldığı devletlerarası bir yapıyı ön kabul olarak benimseyerek yapısal anlamda anarşik bir uluslararası sistemin var olduğunu öne süren² bir uluslararası ilişkiler ekolüdür. Bu ekolde uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin uluslararası sistemin yapısı olduğu kabulünden hareket edilerek devletlerin dış politikası ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenmektedir. Bundan dolayıdır ki neorealizmin klasik realizmden ayrılan ilk noktası belirlediği analiz yöntemidir.

Neorealizm'in öncülerinden kabul edilen Kenneth N. Waltz uluslararası sistemi "*bir siyasi yapı ve etkileşim içinde bulunan öğelerden (uluslararası sistemde devletler) oluşan bir bütün*" olarak tanımlamıştır.³ Waltz'ın bu bütüncül tanımı aslında realizme ters bir tanım olmayıp tam tersine realizmin üzerine bina edilen daha kapsayıcı bir tanımdır. Çünkü uluslararası ilişkiler sadece devletlerin kendi aralarındaki ilişkiler ile sınırlı değildir. Bu ilişkileri etkileyen birbiri içerisinde birçok mekanizma vardır ve bu mekanizmalar da sürekli etkileyen ve etkilenen konumundadır. Başka bir ifadeyle uluslararası ilişkileri ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal etmenlerden bağımsızmış gibi değerlendirmek eksik bir değerlendirme olarak kalacaktır. Yalvaç'ın⁴ da belirttiği gibi realist düşüncenin en önemli unsurlarından olan devletin toplumsal ilişkilerden bağımsız bir aktör olduğu fikri iç politika/toplum ve dış toplum/uluslararası politika ayırımına dayanmaktadır. Bu görüş hem klasik realistlerde hem de neo-realistlerde hakim bir düşüncedir ancak klasik realistler için uluslararası güç mücadelesinin nedeni insan doğasında yatarken, Waltz ampirik olarak doğrulanamayacağı için bu görüşten kaçınmış ve güç mücadelesini uluslararası yapının özelliğine bağlamıştır. Bu farklılık da Neo-realizmin belkemiğini oluşturmuştur. Waltz'a göre uluslar arası sistem adem-i merkezîyetçi bir yapıya sahiptir ve anarşiktir. Bu anarşik sistemde devletlerin amacı yaşamlarını sürdürebilmektir. Sistemin anarşik yapısı üzerindeki bu vurgu, devletlerin birbirlerini bir endişe ve korku kaynağı olarak gördüğü varsayımına

¹ Aktaran Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(02), p.159.

² Reinhard Meyers, 'Grundbegriffe und theoretische Perspektiven der internationaler Beziehungen, Bundeszentrale für politische Bildung', p. 379

³ Kenneth N. Waltz, "Political Structures", Robert O. Keohane (Edt.), *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press, 1986, p. 70.

⁴ Yalvaç, Faruk (2010), "Devlet", Atilla Eralp, Fuat Keyman, Oktay Tanrıseven, Fatih Tayfur, Faruk Yalvaç, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (İstanbul: İletişim), s.22.

dayanmaktadır. Devletler anarşik sistemde diğerlerine güvenemeyeceklerinden, ayakta kalabilmek için kendi yarattıkları “araçlara” veya “düzenlemelere” dayanmak zorundadır.¹

Bozdağlıoğlu ve Özen’in² ifadeleriyle özetlenecek olursa; Neorealizme göre sistemin anarşik yapısı devletleri, var olmak için aynı mücadeleyi vermek zorunda bırakacaktır. Burada söz konusu olan “aynılık” devletlerin davranışlarında ya da sistemin yapısının empoze ettiği görevleri yerine getirme hususunda ortaya çıkacaktır. Fakat var olma mücadelesi içinde aynı fonksiyonları görmek, bu fonksiyonları eşit yetkinlikte yerine getirebilmek anlamına gelmez. Dolayısıyla, devletlerarasında farklılık da söz konusu olacaktır. Bu “farklılık” esas itibariyle söz konusu sistemik fonksiyonları yerine getirme yetkinliğinde saklı olacaktır. Bu yetkinlik, devletlerin kapasitesine bağlı olduğundan her bir devlet, gücüyle orantılı olarak bu fonksiyonları yerine getirecektir. Sonuçta güç, sistemin var olmak yolunda devletlere empoze ettiği fonksiyonları yerine getirme yetkinliği sağlayan bir araçtır. Özetle neorealizme göre, klasik realizmden farklı olarak, güç edinme isteği, insanın doğasından değil, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Neorealizmi klasik realizmden ayıran en önemli unsurlardan bir diğeri de gücün ulaşılacak bir amaç olmayıp gerektiğinde başvurulacak bir araç olmasıdır.

Neo-realizme göre devletlerin bir sınıflandırılması söz konusudur ve bu sınıflandırma da büyük, orta ve küçük olarak yapılmaktadır. Devletlerin bu şekilde sınıflandırılması sahip oldukları zahiri güçlerinden kaynaklanmaktadır. Waltz’un öne sürdüğü teorisinde göze çarpan tek eşitsizlik, devletlerin güç dağılımındaki eşitsizliktir. Bunun sebebi ise devletlerin uluslararası sistemde güç dağılımına göre konumlandırılmalarıdır. Devletlerin gücü derken kastedilen güç devletlerin sahip oldukları askeri ve ekonomik güçtür. Bu iki güç arasında da ekonomik güç çok daha önemlidir çünkü ekonomik gücün her zaman askeri güce dönüşebilme özelliği vardır. Buradan hareketle askeri açıdan yetersiz fakat ekonomik anlamda güçlü bir devlet, her zaman potansiyel bir rakip olarak görülmektedir.³

Waltz⁴ eklemlenme ve dengeleme ile ilgili olarak da uluslararası anarşinin, devletleri güçlü olana katılmak/eklemlenmek (*bandwagoning*) yerine birbirlerini dengelemeye (*balancing*) teşvik ettiğini belirtmektedir. Waltz’a göre büyük devletlerin gücü *self-help* bir

¹ Kenneth N. Waltz, “Anarchic Orders and Balances of Power”, Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics*, p. 108.

² Bozdağlıoğlu, Yücel, Özen, Çınar, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004), s.5

³ Mearsheimer, John (2001), *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: Norton), pp.143-144.

⁴ Waltz, Kenneth (1979), *Theory of International Politics* (Reading: Addison Wesley), p.126.

sistemde her zaman bir tehlike olduğu için görece olarak daha zayıf devletler riski azaltmak için güçlü olanı dengelemeye çalışırlar. Bu mekanizma güçlü devletler için de aynı yönde işlemektedir. Bu bağlamda güçlü devletlerin beraber birlik olup güçlerini diğerleri üzerine artırmaları beklenmemektedir. Bunun yerine güçlü devletler ittifaklara yönelirler. Anarşide güvenlik en yüksek amaç olduğu için ve güç buna ulaşmada bir araç olduğu için, devletler iki koalisyonlardan en zayıf olana katılmayı tercih ederler. Waltz'ın bahsettiği söz konusu dengeleme ise iki türlü olmaktadır. Birincisi devletler ya iç kapasiteleri artırarak bunu yaparlar ya da başka devletlerle ittifaklara katılarak dengelemeyi yaparlar.

Uluslararası ilişkilerde devletler dışında bir yapının varlığını savunan Waltz¹ klasik realizme yeni bir soluk getirmiştir. Neorealizm de klasik realizmdeki devletleri saran anarşi kavramını kabul eder. Ancak klasik realizmde değinilmeyen devletlerin oluşturduğu ve devletler üzerinde etkiye sahip bir yapıdan söz eder. Bu kavramlara netlik getirebilmek için öncelikli olarak sistem ve yapı kavramlarının arasındaki ilişkiye bakmak gerekir. Waltz sistemi tanımlayabilmek için Stanley Hoffman' a atıf yapmıştır ona göre “uluslararası sistem dünya politikasındaki temel birimler arasındaki ilişkilerin düzenidir.”

Cox² göre Neorealizm; devletleri ve uluslararası sistemi tarihsel şartlara dayanan ve böylece değişime duyarlı olarak görmek yerine onları değişmez ve özcü bir anlayışla ele almaktadır. Neorealizmin bu çıkmazını Smith³ şu şekilde yorumlamaktadır:

Böylelikle de Neo-realistler için tarih, sürekli tekrarlanan temalar üzerine açıklamalar yapmaya yarayan materyalleri sağlayan bir maden haline gelir. Özcü anlayışı yüzünden de geleceğin hep geçmiş gibi olacağı fikrini zorla kabul ettirir. Neorealizm tarihsel analizler yerine değişmeyen tümdengelimci (deductive) bir teori sunmaktadır. Güçlü bir teori kurmak için teoriyi tarihin detaylarından kurtarmaya çalışan Waltz, teorisinin tarihin tüm dönemlerinde aynı açıklayıcı gücü sahip olması gerektiğini savunur. Bu standartlarda bir teorisinin daha fazla soyutlama ve daha az tarihe ihtiyacı vardır.

Smith'in neorealizmin tarihsel zemin üzerine oturtmaya çalıştığı özcü anlayışın bir sonucu olan teorisi ise Erhan'ın⁴ aktardığına göre Neo-realizm de “teori fetişisti” olarak suçlanmaktadır. Çünkü neorealizmin tarihe bakışı ile arşiv belgesi dışında bir kaynak kabul etmeyen Rankeci okul, Carr tarafından “belge fetişisti” olarak suçlanmıştır. Böyle bir suçlamadan yola çıkıldığında ise haliyle Neorealizm de “teori fetişisti” olarak suçlanabilir. Çünkü Neo-realizmin bakmayı

¹ Waltz, Kenneth, age, s.43.

² Cox, Robert W. (1986), “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (New York: Columbia University Press), p.212.

³ Smith, Thomas W. (1999), *History and International Relations* (New York: Routledge), pp.89-90-91.

⁴ Erhan, Çağrı, “Siyasi Tarih'in Kaynakları”, Gökhan Erdem (der.), *Türkiye'de Siyasi Tarih'in Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006), s.104.

reddettiği iç politikaya, devlet içi gelişmelere, sosyo-ekonomik boyutlara, lider düzeyi ve tarihsel sürece dayandırarak bir açıklama getirmeye çalışmaktadır.¹ Böyle bir açıklama getirme zorlaması da neorealizmin bu şekilde eleştirilmesini ortaya çıkarmıştır.

Yalvaç² ise neorealizmin eleştirilme sebepleri arasında Soğuk Savaş esnasında Realizmin/Neorealizmin hâkimiyetinde olan uluslararası İlişkiler teorilerinin, uluslararası değişim sorunsalını göz ardı edip anarşi/düzen sorunsalına odaklanmalarını göstermektedir. Hal böyle olunca da neorealizmin her şeyi anarşi/düzen denkleminde açıklamaya çalışması kendisini eleştiri tahtına oturtmuştur. Çünkü özellikle soğuk savaş döneminde dünya genelinde bir değişim söz konusuydu ve bu değişim de anarşi/düzen denklemiyle açıklanamayacak kadar sosyolojik, ekonomik ve kültürel öğelerle iç içe karmaşık bir kombinasyon içeriyordu.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde neorealizmin uluslararası sisteme bakışı anarşi/düzen denkleminde olmuştur. Oysaki uluslararası sistem salt devletlerarasındaki ilişkilerden müteşekkil yalın ve düz bir satıh değildir. Uluslararası sistemi etkileyen birçok sosyal, kültürel, etnik, ekonomik ve dini unsurlar mevcuttur. Bu kadar unsur göz ardı edilerek uluslararası sistem anarşi/düzen denklemiyle açıklanamaz. Çünkü anarşinin sebepleri her ulusta aynı olmadığı gibi anarşinin nihayete ermesi için de çoğu ulus için düzen şart değildir. Neorealizmin önceki paragrafta Yalvaç’ın da vurguladığı gibi Neo-realizmin bakmayı reddettiği iç politikayı, devlet içi gelişmeleri, sosyo-ekonomik boyutları, sadece lider düzeyi ve tarihsel sürece dayandırarak bir açıklama getirmeye çalışmaktadır. Bu ise mevcut realiteleri görmemezlikten gelmek anlamını taşımaktadır. Copeland’in³ ifadeleriyle Waltz’un uluslararası politika modeli anarşi ve materyal kapasitelerin dağılımını temel faktör olarak açılar. Üstü kapalı olarak devletlerarasındaki çıkar dağılımına odaklanır.

Neorealizmde sistemin içindeki değişimlerle, sistemin değişimi birbirlerinden ayrı kavramlardır. Sistemin içindeki değişimlere daha sık rastlanılır ve devletlerarasındaki ve devletler düzeyindeki olaylarla açıklanabilir. Oysa sistemin kendisinin değişmesi çok kolay rastlanılan bir konu değildir. Bu konuda açıklamalarının yetersiz kaldığı için ve sistemin değişimini tam anlamıyla açıklayamadığı için Waltz eleştirilmiştir. Sistemin değişmesini açıklamada yetersiz olduğu eleştirisi özellikle Soğuk Savaş sonrasında görülmektedir.

¹ Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş’ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(02),s.174.

² Yalvaç, Faruk (2010), “Devlet”, Atilla Eralp, Fuat Keyman, Oktay Tanrıseven, Fatih Tayfur, Faruk Yalvaç, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (İstanbul: İletişim),ss.15-29.

³ Copeland, D. C. (2000) “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay” *International Security*, c. 25, s.2, ss.193.

Sistemin çift kutupludan tek kutuplu hale geçmesi, eleştirilerin temelini oluşturur. Waltz bu konuda yazdığı “*Soğuk Savaş Sonrası Yapısal Realizm*” makalesinde, demokrasinin ve nükleer silahların aslında sistem içi değişiklikler olduğunu ve sistemi değiştirmedeğini savunmuştur. “Silahlardaki ya da sistemin kutuplaşmasında olan değişimler sisteme yayılan büyük değişimlerdir, buna rağmen sistemi farklı bir şeye dönüştürmezler. Eğer sistem değişseydi, uluslararası politika uluslararası politika olmaktan çıkardı. Geçmiş artık geleceğe yol gösteremez olurdu.”¹

1.2.NEOLİBERALİZM

Siyasal düşünceler tarihine bakıldığı zaman hiçbir teorinin mevcut teorilerden bağımsız veya etkilenmeden ortaya çıktığı iddia edilemez. Bundan dolayı da neoliberalizmi çağdaş veya geçmişi itibariyle mevcut olan teorilerden bağımsız düşünemeyiz. Dolayısıyla Çakmak’ın² da belirttiği gibi liberalizm uluslararası ilişkiler disiplinde pek çok teorinin dayanağını oluşturmuştur ve yeni birçok teorinin meydana çıkmasında öncü rol oynamıştır. Özellikle birinci dünya savaşı sonrasında hemen akabinde savaşların meydana getirdiği hasarlardan fazla zarar gören devletlerin savaş ve çatışmaları önleme çabası gözlemlenmiştir. Söz konusu bu çaba ise liberalizmin uluslararası ilişkileri açıklamaya yönelik bir teori olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İki savaş arası dönemde barışın sağlanamaması ve daha büyük bir yıkımla sonuçlanan ikinci dünya savaşının patlak vermesi barış arayışlarını daha da artırmıştır. Bu arayışların sonucunda da 1980’lerde Realizme alternatif olarak öne çıkan en önemli teori neoliberalizm olmuştur.³ Çünkü realizmin katı ve acımasız anarşik ortam tasviri ve bu tasvirin de fiili tecrübeleri göstermiştir ki artık dünyanın savaşa değil barışa ihtiyacı vardır. Bu barış ve işbirliğine duyulan özlem ve ihtiyaç ise kendisini neoliberalizmde bulmuştur.

Dünya barışı adına yeni bir umut olan neoliberalizmde temel özellikleri bakıldığında öncelikle “*barış ve işbirliğini analiz etmesi*” karşımıza çıkmaktadır. Neoliberalizm yaklaşım olarak uluslararası ilişkileri birim düzeyinde analiz etmektedir. Bununla birlikte neoliberaler, “*birim düzeyindeki nedenlerin sistem düzeyindeki sonuçlarıyla ilgilenmektedirler.*”⁴ Arı’ya⁵ göre neoliberalizmin kendisine tepki olarak ortaya çıktığı

¹ Waltz, K. N. (2000) “Structural Realism After the Cold War”, *International Security*, c. 25, s.1,s.6.

² Çakmak, H. (2007). *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*.s.160.

³ Çakmak, H. Age,s.160.

⁴ Arı, T. (2010). *Uluslararası ilişkiler teorileri: çatışma, hegemonya, işbirliği*. Marmara Kitap Merkezi.s.305.

⁵ Arı,T.age,s.306.

realizmden en önemli farkı Neorealistlerin, Realistlerden farklı olarak “devletlerin uluslararası ilişkilerin tek aktörü olmasa bile en önemli aktörü olmaya devam ettiklerini” düşünceleridir. Aynı zamanda neoliberalizme göre devletler rasyonel aktörlerdir. Ancak neoliberaler devletten başka aktörlerin de varlığını kabul etmektedirler. Neoliberalerin uluslararası ilişkilerde devletler dışında kabul etikleri diğer aktörler ise birey, uluslararası örgütler, baskı grupları vb. diğer gruplardır.

Arı¹ liberalizmle neoliberalizmin temel dayanaklarını da göstermek adına liberalizmin temel ilkesi olan demokrasinin, neoliberalizmin de en temel ilkesi olmaya devam ettiğini ifade etmektedir. Bu ortak benzerliği hareket noktası olarak kabul eden neoliberalere göre, liberal demokratik devletlerarasında işbirliği mümkündür. Bu işbirliğinin mümkünüyeti mevcut olup olasılık ihtimali yüksek olsa bile devletleri karşılıklı olarak işbirliğine razı edecek çok sayıda faktör bulunmaktadır.²Rızaya dayalı bu işbirliğinin temel bileşenleri ise uluslararası örgütler, uluslararası hukuk, devletlerin rasyonel davranması (devletlerin görelî kazançlar yerine mutlak kazançlar ile ilgilenmesi) vb. gibi unsurlardır.

Gürsoy’a³ göre Neoliberaler, neorealistlerin anarşi varsayımını kabul etmektedir. Bununla beraber, neoliberalere göre, işbirliğine ulaşmada sistemin anarşik yapısı neorealistlerin öngördüğü kadar büyük bir engel değildir. Neoliberaler, devletlerarasında, özellikle ekonomik konularda “karşılıklı bağımlılığın” (*interdependence*) arttığını ve devletlerin gücün askeri boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem vermeye başladığını bu yüzden de ekonomik konularda işbirliği çabalarının daha yoğun ve başarılı olduğunu savunmaktadırlar. Bundan dolayı da karşılıklı bağımlılık neoliberalizmde önemli bir kavramdır. Başka bir ifadeyle neoliberalizmde güç salt olarak askeri güç anlamına gelmemektedir. Çünkü neoliberalizmde ekonomi, sosyal ve kültürel zenginlikler, eğitim ve teknoloji de güç kavramına dâhildirler. Neorealistlerin savunduğu gibi artık coğrafya, nüfus ve hammaddeler güç kavramı içerisindeki yerlerini kaybetmiş durumdadırlar.⁴ Güç kavramı noktasında neoliberalerin neorealistlerden ayrıldığı bir diğer nokta ise bir devletin güçlü olmasının başka devletlerin güçsüzlüğü anlamına gelmediği konusudur. Çünkü

¹ Arı, T. age, s. 305.

² Arı, T. age, s. 311.

³ Gürsoy, B. *Soğuk Savaş Sonrasında Çok Yönlü Tehdit Algılamaları: Asimetrik Tehdit*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 8.

⁴ Nye, J. S. (1990). The changing nature of world power. *Political Science Quarterly*, p.117.

neoliberallerin güç konusundaki vurgusu (absolute gains) mutlak kazançlardır. Dolayısıyla sathi kazançlar neoliberalistlerin pek de umurunda değildir dense teşbihte hata olmaz.

Yiğitoğlu'nun¹ ifadeleriyle kısaca özetlenecek olursa Neoliberalizm, neorealist bir öneri olan uluslararası ilişkilerde anahtar oyuncuların devletler olduğunu kabul ederek liberalizmi güncelleştirmeyi amaçlar fakat Uluslararası Örgütlerin ve devlet dışı aktörlerin önemini de vurgular. Teori, neoliberal ekonomik teoriden etkilenmiştir. Soğuk Savaş süresince artan devletlerarası bağımlılık teorisinin şekillenmesinde etkili olmuş ve bu yüzden liberal kurumsalcılık olarak da adlandırılmıştır. Teorinin öncüleri Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye olarak kabul edilir.

1.3. KONSRAKTİVİZM / İNŞACILIK

Küreselleşme teorisyenlerinin neo realist\neo liberal rasyonel seçim teorisinde yer alan devlet merkezliği reddederek küresel, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi faktörler ağırlık vermişlerdir. Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler teorisinde en hızlı büyüyen muhalif hareketlerden birisi olmuştur fakat bu büyüme büyük oranda bu görüşün içeriği hakkında net bir tanımın olmamasından kaynaklanmaktadır. Nicholas Onuf ve Alexander Wendt konstrüktivizmi geleneksel uluslararası ilişkilere radikal bir alternatif olarak sunmuşlardır. Konstrüktivist düşüncenin ana görüşü dünyadaki insani eylemlerden tamamen bağımsız yalın gerçekler ve varlığını sosyal anlaşmalara borçlu olan sosyal gerçekler arasında temel bir ayırım şeklinde ifade edilebilir.²

Ruggie'nin³ ifadeleriyle konstrüktivizm, realizm ve liberalizm gibi güç ve ticaret türünden maddi öğeler üzerinde yoğunlaşmak yerine, fikirlerin dünya siyasasındaki etkileri ve oynadıkları rol üzerinde durmaktadır. Konstrüktivizmin maddi öğelerinde üzerinde durmayı onları inkâr ettiği anlamına gelmemektedir. Wendt'e⁴ göre konstrüktivizmin bu duruşu devletler sisteminin hem fikirsel hem de maddi unsurları birlikte içerdiği düşünülmektedir. Bununla birlikte konstrüktivistlerin genel anlamda kültürel yapıların, maddi yapılar üzerindeki önceliğini kabul ettiği söylenebilir. Konstrüktivizmin

¹ Yiğitoğlu, M. Uluslar arası İlişkiler Teorileri, <http://musayigitoglu.blogcu.com/uluslararasi-iliskiler-deki-teoriler/2817242>

² Gök, S. Uluslar arası ilişkileri anlamak, <http://temelmetnler.blogspot.com.tr/2011/01/uluslar-arasi-iliskileri-anlamak-3.html>

³ Ruggie, J. G. (1998). What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the social constructivist challenge. *International organization*, 52(04), p.

⁴ Wendt, A. (1996), "Identity and Structural Change in International Politics," *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (London: Lynne Rienner Publisher), p.49.

kurucularından ve fikir babalarından kabul edilen Onuf¹ a göre ise konstruktivizm insanların toplumu, toplumun da insanları ‘yaptığını’ varsayan bir yaklaşıma sahiptir. Fakat bu, süreklilik arz eden iki yönlü bir süreçtir.

Konstruktivizmde yapı konusunu ise Gould² şu şekilde anlatmaktadır:

Konstruktivizm açısından yapı, en yalın şekliyle ifade etmek gerekirse, aslında kurumların ve amillerin içinde faaliyet gösterdikleri şeydir. Konstruktivizme göre yapının temelinde yatan şey dışarıdan da tanımlanabilen bir kurallar, kurumlar ve tercihler örüntüsünün varlığıdır. Ancak hemen belirtelim ki, yapı kavramının anlamı konusunda disiplin içerisinde henüz bir uzlaşıya varılabilmiş değildir. Yapının gerçekte mi, yoksa sadece kafalarda mı var olduğuna dair tartışmalar, kavrama ilişkin ontolojik bir karışıklığa yol açmaktadır.

Walt’a³ göre konstruktivizm klasik Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarındaki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakta fakat temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların ne tip etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Konstruktivizmin bu yaklaşımında yukarıda da ifade edildiği gibi güç ve çıkar kavramlarının inkârı söz konusu olmayıp; tam tersine bu kavramları oluşturan alt bileşenlere vurgu vardır. Ruggie’nin⁴ ifadeleriyle konstruktivizm, realizm ve liberalizm gibi güç ve ticaret türünden maddi öğeler üzerinde yoğunlaşmak yerine, fikirlerin dünya siyasasındaki etkileri ve oynadıkları rol üzerinde durmaktadır. Çünkü konstruktivizme göre devletler sistemi hem fikirsel hem de maddi unsurları birlikte içermektedir. Fakat bu içerme durumunda konstruktivistlere göre genel anlamda kültürel yapılar maddi yapılar üzerindeki önceliği söz konusudur.⁵

1.4.İNGİLİZ OKULU

Uluslararası ilişkilere yön veren ve derinden etkileyen ekollerden birisi de İngiliz Okuludur. İngiliz okulunun başlangıcı ile ilgili farklı tartışmalar olsa da genelde hâkim olan iki görüş vardır. Bu görüşlerden birincisi İngiliz okulunun ikinci dünya savaşı sonrasında başladığını kabul etmektedir.⁶ Bu görüşe göre İngiliz Okulu ikinci dünya savaşı sonrasında

¹ Onuf, Nicholas (1998), “Constructivism: A User’s Manuel,” KUBALKOVA, Vendulka, / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe),p.59.

² Gould, Harry D. (1998), “What is at Stake in the Agent-Structure Debate?,” Vendulka KUBALKOVA, Vendulka / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe),p.83.

³ Walt, S. M. (1998), “Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram,” *Foreign Policy: Bilginin Ufukları* (Bahar 1998) (İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları) (Çev.: Başak Çalı),p.25.

⁴ Ruggie, J. G. Age.,p.867.

⁵ Wendt, A. Age.,p.49.

⁶ Devlen, B., & Özdamar, Ö. (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), s.44.

mevcut uluslararası ilişkileri ve dünya düzenini açıklamak için ortaya çıkmıştır. İkinci görüş¹ ise İngiliz okulunun 1930ların sonlarına doğru ortaya çıktığını kabul eden görüştür. İngiliz okulunun ortaya çıkışı ile ilgili her ne kadar bu iki ihtilaf olsa da bu ihtilaf akademik camiada derin tartışmalar oluşturacak kadar büyük değildir. Devlen ve Özdamar'a² göre İngiliz Okulunun kurucuları arasında Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull gösterilmektedir. Özellikle İngiliz Okulunun kurumsallaşmasının ise Hedley Bull tarafından gerçekleştirildiğine inanılmaktadır. Bundan dolayıdır ki Hedley Bull İngiliz Okulu için çok önemli bir figürdür.

İkinci dünya savaşının akabinde dünyadaki güç dengeleri tamamen değişmiştir. Bu değişimin bir sonucu olarak da artık İngiltere eski hegemonyasını yitirmiş ve sahnede ABD ile SSCB'nin gerisinde kalan vasat devletlerden birisi olmuştur. İngiltere'nin bu dünya düzenindeki yerinden dolayı da İngilizler uluslararası ilişkiler disiplinde; uluslar arası kurumlar, uluslar arası hukuk ve norm endekli yaklaşımlar çalışmaya başlamışlardır.³ Eski gücünü kaybeden İngiltere'nin öznellikten nesnelğe düşmesi ve bu düşüşten sonra da İngiliz uluslararası ilişkiler ekolünün çalıştığı bu konular aslında verdiği mesaj bağlamında oldukça manidardır. İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesine paralel olarak ABD ise uluslararası arenada gündend güne güçlenmeye başlamıştır. ABD'nin yeni hegemonya sahibi oluşundan dolayı da 1977 yılında Stanley Hoffmann uluslararası ilişkilerin bir ABD disiplini olduğunu beyan etmiştir.⁴ Hoffman'ın bu deklarasyonundan sonra da uluslararası ilişkilere hep ABD'nin politikalarını meşrulaştıran bir disiplin nazarıyla bakılmıştır.

Böylesine bir tarihi geçmişe ve bugün de etkiye sahip olan İngiliz Okulu, kuramsal olarak çok zengin bir temele dayanır; gerçekçilik (realism), akılcılık (rationalism) ve devrimcilik (revolutionism) geleneklerinin üçünü de sentezleme becerisini gösterip özgün bir çerçeve yaratabilen tek yaklaşımdır.⁵ İçinde barındırdığı gerçekçilik, akılcılık ve devrimcilik özelliklerinden dolayı bugünkü uluslararası ilişkiler disiplininin hem analitik hem de normatif taraflarını çözümlenme ve anlama becerisine sahip bir araç olarak öne çıkmaktadır.⁶ İngiliz Okuluna göre Makyavel'den beslenen Realizm ile Kant'ın saf akla

¹ Roach, S. C., Griffiths, M., & O'Callaghan, T. (2014). *International relations: the key concepts*. Routledge.p.95.

² Devlen, B., & Özdamar, Ö,age,s.45.

³ Brown, C. (2011). The development of International Relations theory in the UK: traditions, contemporary perspectives, and trajectories. *International Relations of the Asia-Pacific*, 11(2), p.2.

⁴ Hoffmann, Stanley (1977) 'An American Social Science: International Relations', Daedalus: American Academy of Arts and Sciences106(3) 41-6.

⁵ Yurdusev, N. "Uluslararası İlişkiler' Öncesi", Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Atıla Eralp (der.), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 47-51.

⁶ Wight, M. *International Theory: the Three Traditions*, Gabriele Wight ve Brian Porter (der.), Leicester, Leicester University Press, 1991.

indirgeyerek ürettiği idealizm uluslararası ilişkilerde meydana gelen olayları tam olarak çözümlenememekte ve doğruları da gösterememektedir. Bundan dolayı da bu iki teori(realizm ve idealizm) uluslararası sistemin içinde bulunduğu yapıyı olduğu gibi ifade edememektedir. Bütün bunların yanında İngiliz Okulu “uluslararası toplum” kavramını literatüre kazandırarak uluslararası ilişkileri anlama noktasında ciddi bir katkı sağlamıştır.¹ İngiliz Okulunun literatüre kazandırdığı uluslararası toplum tanımına göre devletlerin arasındaki ortak çıkarların ve kimliklerin kurumsallaşmasıyla beraber devletlerin ortak normları, kuralları ve kurumları ile beraber bir yapı meydana gelmektedir. İşte bu uluslararası toplum adı verilen yapı da uluslararası sistemin şekillenmesinde çok önemli roller oynamaktadır.²

İngiliz Okulunun en önemli figürleri sayılan Wight ve Bull’un eserlerinden yola çıkılarak İngiliz Okuluna bir ideolojik sınır çizilmek istendiğinde karşımıza aşağıdaki sınırlar çıkmaktadır. İngiliz Okuluna göre;

- 1) Uluslararası ilişkilerin temel aktörleri devletlerdir.
- 2) Uluslararası sistem içerisinde en az iki devlet bile varsa ve birbirinin düşüncelerine ve davranışlarına etki edebiliyorlarsa o sistem içerisinde uluslararası bir sistem var demektir.
- 3) Uluslararası sistem tıpkı realizmde olduğu gibi anarşiktir. Bu anarşik kavramından kasıt, geleneksel manasında ifade edildiği şekliyle değil, uluslararası sistemde bir üst otorite olarak devlet gibi bir yapılanmanın bulunmayışındandır. Bu bağlamda uluslararası sistemdeki devletlerin karşılıklı ilişkilerinde bir üst otorite bulunmadığından kurallar da devlet içindeki yapılanmaya göre daha esnekler. Bundan dolayı da bu yapı fitri olarak anarşiyi doğurmaktadır.
- 4) Uluslararası ilişkiler içinde hareket eden devletler, kendilerini bir noktada sınırlayan ve davranışlarına belirli kurallar koyan uluslararası toplum içinde hareket ederler. Bu uluslararası toplumu oluştururken de ortak kurum ve kurallar etrafında bir araya gelirler.³

İngiliz Okuluna göre uluslararası sistemde işleyen devletler, birbirlerinin hareket tarzlarını hesaba katarak hareket ederler. Bu birlikte hareket tarzından da uluslararası sistem

¹Buzan, B. (2004). *From international to world society?: English school theory and the social structure of globalisation* (Vol. 95). Cambridge University Press. p. 7

²Buzan, 2004, p. 7

³Devlen, B., & Özdamar, Ö.,s. 48

ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu uluslararası sistemin ise iki temel ögesi bulunmaktadır. Bunlar;

- 1) Sistem içinde işleyen devletler
- 2) Devletlerin karşılıklı etkileşimiyle oluşan iletişim ve ilişkiler ağı.

Bull'a göre bu devletler, adeta birbiriyle ilişkiye giren bütünün parçalarıdır.¹

Daha detaylı bir genellemeyle özetlenecek olursa İngiliz Okulunun beş temel varsayımının olduğundan bahsedilebilir. Bu varsayımlar ve temel önermeler ise şunlardır:

1) Uluslararası İlişkiler, insan ilişkilerinin bir koludur ve bundan dolayı da özünde bağımsızlık, güvenlik, düzen ve adalet gibi temel değerleri barındırır;

2) Uluslararası İlişkilere yaklaşım tarzı insan odaklı olmalıdır. Uluslararası sistemin işlemesi insanlara dayanır, bu yüzden de kendi siyasi sistemleri adına karar alan ve kararları uygulayan kişiler, yani liderler ve diplomatlar ve onların hareketleri incelenmelidir;

3) Uluslararası sistem anarşiktir ve bu realitenin de kabul edilmesi gerekir. Ancak, dünya siyaset düzeni kendine özgü kuralları, normları, kurumları ve rejimleri olan bir anarşik toplumdur ve bu kurallar vs. devlet adamları tarafından dış politika yapım aşamasında kullanılırlar;

4) Uluslararası toplumun varlığı toplumlar arasında daha geniş işbirliğine yol açacaktır. Çünkü uluslararası toplumun varlığı kabul edilmediği zaman bu tür bir işbirliğinden de bahsedilemez;

5) Uluslararası siyasette düzen, kurumları ve rejimleri kuvvetlendirerek, yani güç dengesinin, diplomasinin, uluslararası hukukun gereklerinin uygulanması ile elde edilir.

¹Morisse-Schilbach, M. (2007). Hedley Bull, The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics, Basingstoke, London 1977. In *Schlüsselwerke der Politikwissenschaft* (pp. 60-64). VS Verlag für Sozialwissenschaften.p. 10

2. NEOREALİZM, NEOLİBERALİZM, KONSTRAKTİVİZM VE İNGİLİZ OKULU MODELLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMSEL DEĞİŞİKLERE BAKIŞ

2.1.ULUSLARARASI SİSTEM KAVRAMI

Mikro âlemden makro âleme kadar büyüklüğüne bakılmaksızın her yapıda mutlak bir sistemin varlığı söz konusudur. İnsanlardan müteşekkil devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen uluslararası ilişkilerin de kendine özgü bir yapısı ve bu yapının işleyişinin düzenleyen bir sistemi vardır. Sistemi aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisidir. Ekonomik sistemler sürekli ve bağımlı bir ilişki halinde olan bireyleri, grupları ve yatırımcıları içine alan diğer bir sistem biçimidir. Uluslararası sistem ise temel öğeleri belirli sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapıdır. Morton A. Kaplan’a göre sistem, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisidir. McCelland’a göre ise, sistem, kendilerini dış çevreden ayıran ve belirlenebilen sınırlar içinde etkileşmekte olan bir bütündür.¹

Uluslararası sistem adı verilen bu düzenek Arı’ya² göre temel öğelerinin belirli sınırlarla birbirinden ayrıldığı ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapı olarak tanımlanabilir. Arı’nın uluslararası sistem tanımında devletlerin kendi aralarında düzenli ve bağımlı ilişkilerin varlığı konusunda bir ön kabulün olduğu görülmektedir. Fakat Holsti³ ise uluslararası sistemi, siyasal birimlerin bağımsız herhangi bir bütünü olarak ele almıştır. Holsti’ye göre uluslararası sistem tarihi verileri düzenli ve sınıflandırmış bir çerçevede incelenmelidir. Bu inceleme ise kabilelerden şehir devletlerine, imparatorluklardan ulus-devlet yapılarına kadar uluslararası sistemi bir bütün olarak görmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla uluslararası sisteme bakışı ulus devletlerin ortaya çıkış tarihinden itibaren veya Westphalia’dan itibaren ele almak eksik olacaktır. Çünkü Holsti’ye göre her ulus devletin bir bakiyesi vardır ve bu bakiye o devletin bugün uluslararası sistemdeki davranışlarının da aslında bir nevi bilinçaltını oluşturmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle de uluslararası sistem belli bir zaman dilimi ile sınırlandırılmaz ve uluslararası sistem devletlerin geçmişini “*reddi miras*” mantığıyla inkâr edemez.

¹ Arı, T. (2010). *Uluslararası ilişkiler teorileri: çatışma, hegemonya, işbirliği*. Marmara Kitap Merkezi.

² Arı, T. *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.513

³ Holsti, K. J. *International Politics: A Framework for Analysis*, London, 1974, pp.92-96.

Kantarci'nın¹ aktardığına göre Holsti ile aynı bakış açısına sahip bir diğer düşünür ise Richard Rosecrance'dır. Rosecrance, uluslararası sistemi, tıpkı Holsti gibi bütüncül bir yaklaşımla ele alarak bozucu girdilerden düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapı olarak tanımlamıştır. Rosecrance yaptığı bu tanımlama sonucunda da istikrar ve istikrarsızlık kavramlarını daha reel veriler ışığında açıklama imkânı bulmuştur. Rosecrance'ın bu yaklaşımının bir sonucu olarak da bozucu girdiler, düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlayıcılardan oluşarak meydana gelen uluslararası sistem, bozucu girdilerin ağırlıkta olması durumunda istikrarsız/dengesiz, düzenleyici mekanizmaların ağırlıkta olması durumunda ise istikrarlı/dengelidir. Devletlerin bu istikrarlı veya istikrarsız durumları da haliyle uluslararası sistemi etkilemektedir. Fakat devletlerin uluslararası sistemdeki tekil girişimleri ancak kolektif bir hal aldığında bir anlam ifade etmektedir. Bundan dolayı da Dünya barışı bile devletlerin tekil girişimleri ile değil uluslararası sistemin küresel ölçekte ortak hareket etmesiyle sağlanabilir.²

Sonuç olarak Jones'un³ da ifade ettiği gibi normatif öğelerden, ahlaki ve kültürel değerlerden arınmış bilgi mümkün değildir. Bundan dolayı da uluslararası sistemdeki dinamikleri inceleyen bir gözlemci, teorik varsayımlarını ideolojik eğilimlerinden bağımsız kalarak geliştiremez. Yukarıdaki paragrafta da ifade edildiği gibi Richard Rosecrance, sistem çözümlemesini 1740-1960 arası Avrupa tarihini dokuz tarihsel döneme ayırarak yapmıştır. K. J. Holsti ise, beş uluslararası siyasal sistem ortaya koymuştur:

- 1) Hiyerarşik sistem,
- 2) güç dengesi sistemi,
- 3) gevşek iki kutuplu sistem,
- 4) sıkı iki kutuplu sistem,
- 5) çok kutuplu sistemdir.

Uluslararası sistem teorisinin önemli kurucularından birisi de Morton A. Kaplan'dır. Kaplan uluslararası sistemi, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler ağı bulunan değişkenler biçiminde kavramsallaştırmıştır. Kaplan, örgütlenme durumlarını ve sayılarını göz önünde

¹ Kantarci, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (16),s.49.

² Sönmezoğlu, F. *Uluslararası İlişkilere Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 2009),s.13.

³ Jones, R. W. "Introduction: Locating Critical International Relations Theory," içinde *Critical Theory & World Politics*, der. Richard Wyn Jones (Londra: Lynne Rienner Publishers, 2001), 1-19

bulundurarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmekle birlikte ikisi üzerinde yoğunlaşarak diğerlerinin de bu iki sistemin yansımaları olduğunu savunmuştur.¹ Kaplan altı uluslararası sistem modeli geliştirmiştir. Bu modeller ise şunlardır:

- 1) Güç dengesi sistemi,
- 2) Gevşek iki kutuplu sistem,
- 3) Sıkı iki kutuplu sistem,
- 4) Evrensel sistem,
- 5) Hiyerarşik sistem ve son olarak,
- 6) Birim veto sistemidir.

Kaplan, her sistemin durumunu incelemeye ve açıklamaya yarayan beş değişken dizisi öngörmektedir. Sistemde dengenin korunması için gerekli davranışları ifade eden temel kurallar, sistemin değişimine neden olan girdilerle ilgili değişim kuralları, aktörlerin yapısal özelliklerine ilişkin, aktörleri sınıflandırıcı değişkenler, silahlanma düzeyi, teknolojik gelişme, ekonomik durum gibi aktörlerin sahip oldukları güç öğelerine ilişkin kapasite değişkenleri, aktörler arasındaki iletişim düzeyi ile ilgili enformasyon değişkenleridir. Temel kurallar, sistemdeki devletlerin karakteristik davranışlarını ifade etmektedir.²

2.2. NEOREALİZM, NEOLİBERALİZM, KONSTRAKTİVİZM VE İNGİLİZ OKULU MODELLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMSEL DEĞİŞİKLERE BAKIŞ

Bu bölümde sırasıyla neorealizmin, neoliberalizmin, konstruktivizmin ve İngiliz Okulunun uluslar arası sistem değişikliğine bakış açıları ele alınacaktır. Fakat yukarıdaki bütün bölümlerde her ekolle ilgili bilgi verildikten sonra son paragrafta söz konusu ekol için uluslararası sistemin ne anlam ifade ettiği ve bu uluslar arası sistemdeki değişime o ekolün nasıl baktığı ifade edilmişti. Dolayısıyla bu bölümde ifade edilecek fikirler aslında ilgili bölümlerde mevcut olup da sadece başlık münasebetiyle buraya yazılan fikirlerdir. Bundan dolayı da aşağıda yer alan ifadeler okuyucuya kopyala/yapıştır mantığı ile yapılmış gibi

¹ Kaplan, M. A. (2005). *System and process in international politics*. Ecpr Press.p.5

² <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler/uluslararasi-sistem-teorisi>

gelebilir. Böyle bir zanna set çekmek için bu açıklamanın yapılmasında da zaruret olduğu kanaatine varılmış olup bu açıklama yapılmıştır.

2.2.1.NEOREALİZM VE SİSTEMSEL DEĞİŞİME BAKIŞI

Waltz'un uluslararası sisteminin yapısı “anarşik”tir. Birimlerin birbirlerine karşı duruşlarının hiyerarşik düzenlenmiş olduğu ulusal sistemlerden farklı olarak, uluslararası sistemde yapıyı oluşturan birimler arasında hiyerarşi olmadığından, devletlerin temel motivasyonu “beka” olmaktadır. Her birim yalnızca kendi bekasıyla ilgilendiğinden, bu bir “kendini kurtarma”(self-help) sistemi olur ve uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi kendini kurtarma (self-help) haline gelir.

Uluslararası ilişkilerde devletler dışında bir yapının varlığını savunan Waltz¹ klasik realizme yeni bir soluk getirmiştir. Neorealizm de klasik realizmdeki devletleri saran anarşi kavramını kabul eder. Ancak klasik realizmde değinilmeyen devletlerin oluşturduğu ve devletler üzerinde etkiye sahip bir yapıdan söz eder. Bu kavramlara netlik getirebilmek için öncelikli olarak sistem ve yapı kavramlarının arasındaki ilişkiye bakmak gerekir. Waltz sistemi tanımlayabilmek için Stanley Hoffman' a atıf yapmıştır ona göre “*uluslararası sistem dünya politikasındaki temel birimler arasındaki ilişkilerin düzenidir.*”

Cox² göre Neorealizm; devletleri ve uluslararası sistemi tarihsel şartlara dayanan ve böylece değişime duyarlı olarak görmek yerine onları değişmez ve özcü bir anlayışla ele almaktadır. Neorealizmin bu çıkmazını Smith³ şu şekilde yorumlamaktadır:

Böylelikle de Neo-realistler için tarih, sürekli tekrarlanan temalar üzerine açıklamalar yapmaya yarayan materyalleri sağlayan bir maden haline gelir. Özcü anlayışı yüzünden de geleceğin hep geçmiş gibi olacağı fikrini zorla kabul ettirir. Neorealizm tarihsel analizler yerine değişmeyen tümdengelimci (deductive) bir teori sunmaktadır. Güçlü bir teori kurmak için teoriyi tarihin detaylarından kurtarmaya çalışan Waltz, teorinin tarihin tüm dönemlerinde aynı açıklayıcı gücü sahip olması gerektiğini savunur. Bu standartlarda bir teorinin daha fazla soyutlama ve daha az tarihe ihtiyacı vardır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde neorealizmin uluslararası sisteme bakışı anarşi/düzen denklemine olmuştur. Oysaki uluslararası sistem salt devletlerarasındaki ilişkilerden müteşekkil yalın ve düz bir satıh değildir. Uluslararası sistemi etkileyen birçok sosyal, kültürel, etnik, ekonomik ve dini unsurlar mevcuttur. Bu kadar unsur göz ardı

¹ Waltz, Kenneth,age,s.43.

² Cox, Robert W. (1986), “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (New York: Columbia University Press), p.212.

³ Smith, Thomas W. (1999), *History and International Relations* (New York: Routledge),pp.89-90-91.

edilerek uluslararası sistem anarşi/düzen denklemiyle açıklanamaz. Çünkü anarşinin sebepleri her ulusta aynı olmadığı gibi anarşinin nihayete ermesi için de çoğu ulus için düzen şart değildir.

Neorealizmde sistemin içindeki değişimlerle, sistemin değişimi birbirlerinden ayrı kavramlardır. Sistemin içindeki değişimlere daha sık rastlanılır ve devletlerarasındaki ve devletler düzeyindeki olaylarla açıklanabilir. Oysa sistemin kendisinin değişmesi çok kolay rastlanılan bir konu değildir. Bu konuda açıklamalarının yetersiz kaldığı için ve sistemin değişimini tam anlamıyla açıklayamadığı için Waltz eleştirilmiştir. Sistemin değişmesini açıklamada yetersiz olduğu eleştirisi özellikle Soğuk Savaş sonrasında görülmektedir. Sistemin çift kutupludan tek kutuplu hale geçmesi, eleştirilerin temelini oluşturur. Waltz bu konuda yazdığı “*Soğuk Savaş Sonrası Yapısal Realizm*” makalesinde, demokrasinin ve nükleer silahların aslında sistem içi değişiklikler olduğunu ve sistemi değiştirmedığını savunmuştur. “Silahlardaki ya da sistemin kutuplaşmasında olan değişimler sisteme yayılan büyük değişimlerdir, buna rağmen sistemi farklı bir şeye dönüştürmezler. Eğer sistem değişseydi, uluslararası politika uluslararası politika olmaktan çıkardı. Geçmiş artık geleceğe yol gösteremez olurdu.”¹

2.2.2. NEOLİBERALİZM VE SİSTEMSEL DEĞİŞİME BAKIŞI

Neoliberaler, neorealistlerin anarşi varsayımını kabul etmektedir.² Bununla beraber, neoliberalere göre, işbirliğine ulaşmada sistemin anarşik yapısı neorealistlerin öngördüğü kadar büyük bir engel değildir. Neoliberaler, devletlerarasında, özellikle ekonomik konularda “karşılıklı bağımlılığın” (*interdependence*) arttığını ve devletlerin gücün askeri boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem vermeye başladığını bu yüzden de ekonomik konularda işbirliği çabalarının daha yoğun ve başarılı olduğunu savunmaktadırlar. Bundan dolayı da karşılıklı bağımlılık neoliberalizmde önemli bir kavramdır. Başka bir ifadeyle neoliberalizmde güç salt olarak askeri güç anlamına gelmemektedir. Çünkü neoliberalizmde ekonomi, sosyal ve kültürel zenginlikler, eğitim ve teknoloji de güç kavramına dâhildirler.

Neorealistlerin savunduğu gibi artık coğrafya, nüfus ve hammaddeler güç kavramı içerisindeki yerlerini kaybetmiş durumdadırlar.³ Güç kavramı noktasında neoliberalerin neorealistlerden ayrıldığı bir diğer nokta ise bir devletin güçlü olmasının başka devletlerin

¹ Waltz, K. N. (2000) agm,s.6.

² Gürsoy, B. *Soğuk Savaş Sonrasında Çok Yönlü Tehdit Algulamaları: Asimetrik Tehdit*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 8.

³ Nye, J. S. (1990). The changing nature of world power. *Political Science Quarterly*, p.117.

güçsüzlüğü anlamına gelmediği konusudur. Çünkü neoliberallerin güç konusundaki vurgusu (absolute gains) mutlak kazançlardır. Dolayısıyla sathi kazançlar neoliberalistlerin pek de umurunda değildir dense teşbihte hata olmaz.

Yiğitoğlu'nun¹ ifadeleriyle kısaca özetlenecek olursa Neoliberalizm, neorealist bir öneri olan uluslararası ilişkilerde anahtar oyuncuların devletler olduğunu kabul ederek liberalizmi güncelleştirmeyi amaçlar fakat Uluslararası Örgütlerin ve devlet dışı aktörlerin önemini de vurgular. Teori, neoliberal ekonomik teoriden etkilenmiştir. Soğuk Savaş süresince artan devletlerarası bağımlılık teorisinin şekillenmesinde etkili olmuş ve bu yüzden liberal kurumsalcılık olarak da adlandırılmıştır.

2.2.3.KONSTRÜKTİVİZM VE SİSTEMSEL DEĞİŞİME BAKIŞI

Ana görüşü dünyadaki insani eylemlerden tamamen bağımsız kaba gerçekler ve varlığını sosyal anlaşmalara borçlu olan sosyal gerçekler arasında temel bir ayırım nosyonuyla belki de en iyi şekilde ifade edilen konstrüktivist düşüncenin temel savı; devletlerin sosyal birer varlık oldukları ve uluslararası alanın da sosyal bir ağ olduğudur.² Dolayısıyla konstrüktivizmde devlete ve uluslararası sisteme organik bir varlık nazarıyla bakılmaktadır. Uluslararası ilişkiler ortamında temel olgu olan devletler, tüm davranışlarını kimlik ve çıkarlar üzerinden belirler. Kimlik ve çıkarlar ise sosyal yapılarca oluşturulur ve zaman içerisinde değişiklik gösterebilir. İlk olarak sosyal yapının bir kısmı, ortak anlayışlar, bilgi ve beklentilerden oluşur. Bu durum, aktörlerin doğal ilişki biçimlerini ve süreç içerisinde işbirliğine veya çatışmaya yatkınlığını gösterir.³

Wendt'e⁴ göre üst seviye yapısı olarak mevcut olan bir anarşi algısı vardır ve bu Üst seviye yapıları olarak bahsedilen anarşi algısında ise düşmanlık, rakiplik veya dostluk konumuna göre sistem oluşur. Anarşik yapıyla ilgili bir başka soru ise, anarşik yapı devletlerin kimlik ve çıkarlarını ya da davranışlarını belirler mi? Wendt'e göre bu sorunun cevabı uluslararası ilişkilerin yapısını belirleyen temel faktör, zaten devletlerin davranışları olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla konstrüktivizmde uluslararası yapı anarşiktir ve bu yapının asıl aktörleri olan devletler de her an bu anarşik düzeni değiştirmeye meyyaldirler. Bundan dolayı da konstrüktivizmin yapısı gereği uluslararası sistem her zaman değişime açıktır.

¹ Yiğitoğlu, M. Uluslar arası İlişkiler Teorileri, <http://musayigitoglu.blogcu.com/uluslararası-iliskiler-deki-teoriler/2817242>

² Küçük, M. "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Görüşü' Anlamak", Ege Akademik Bakış, C. 9, S. 2, 2009, s. 776

³ Wendt, A. "Constructing International Politics", International Security Vol. 20, No.1, Summer 1995, s. 74

⁴ Wendt, A. Social Theory of International Politics, Cambridge University Press, 1997, s. 248.

Çünkü sistemin üzerine bina edildiği yapı anarşik olduğundan dolayı sistemsel değişimler fitri olarak gelişecektir. Walt'un¹da ilgili bölümde belirttiği gibi konstruktivizm klasik Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarındaki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakta fakat temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların ne tip etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Konstruktivizmin bu yaklaşımında yukarıda da ifade edildiği gibi güç ve çıkar kavramlarının inkârı söz konusu olmayıp; tam tersine bu kavramları oluşturan alt bileşenlere vurgu vardır. Dolayısıyla hızla değişen dünyada bu alt bileşenler de sabit kalmayacağına göre sistemsel değişim konstruktivizmin doğasında var olan bir gerçekliktir.

2.2.4. İNGİLİZ OKULU VE SİSTEMSEL DEĞİŞİME BAKIŞI

İlgili bölümde de ifade edildiği gibi İngiliz Okulu “uluslararası toplum” kavramını literatüre kazandırarak uluslararası ilişkileri anlama noktasında ciddi bir katkı sağlamıştır.² İngiliz Okulunun literatüre kazandırdığı uluslararası toplum tanımına göre devletlerin arasındaki ortak çıkarların ve kimliklerin kurumsallaşmasıyla beraber devletlerin ortak normları, kuralları ve kurumları ile beraber bir yapı meydana gelmektedir. İşte bu uluslararası toplum adı verilen yapı da uluslararası sistemin şekillenmesinde çok önemli roller oynamaktadır.³

İngiliz Okulunun önemli simalarından olan Bull ve Wight, uluslararası sistemin doğasının anarşik olduğunu kabul ederek, Makyavelcilerle uzlaşmışlardır. Burada Anarşiden kastedilen ise ortak bir yönetime (hükümete) sahip olmayan birçok gücün varlığıdır. Wight, aynı gerçekçiler gibi, savaşların ana nedeninin uluslararası anarşi ve Hobbes'un tanımladığı ‘korku’ olduğu fikrine de katılır.⁴ Wight'a göre devletler sisteminin iki olmazsa olmaz parçası vardır. Bu parçalar;

- a) Kendisini oluşturan politik birimler, yani devletler;
- b) Devletlerin etkileşimlerinin oluşturduğu iletişim ve ilişkinin sürekli ya da gözlemleyene göre sistematik olmasıdır.⁵

¹ Walt, S. M. (1998), “Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram,” *Foreign Policy: Bilginin Ufukları* (Bahar 1998) (İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları) (Çev.: Başak Çalı),p.25.

²Buzan, B. (2004). *From international to world society?: English school theory and the social structure of globalisation* (Vol. 95). Cambridge University Press. p. 7

³Buzan, 2004, p. 7

⁴ Wight, M. (2002). *Power politics*. A&C Black.p.101.

⁵ Wight, M. (1977). *Systems of states*. Leicester (Leicester.p.22.

Hedley Bull da tıpkı Wight gibi devletler sistemini birbirleriyle ilişkisi olan, kararların birbirlerini etkilediği ve bir ölçüde bir bütünün parçaları gibi hareket eden devletlerin oluşturduğu bir olgu olarak tanımlamıştır.¹ Wight ve Bull'un uluslararası sistem tanımına bakıldığı zaman değişime yapısı ve ontolojik gerçekliği itibariyle açık olan bir uluslar arası sistemin varlığına rastlanmaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okuluna göre uluslararası sistemde değişim her zaman mümkün olan bir olgudur. Çünkü anarşik düzende asıl aktörler devletlerdir ve bu devletlerin izlediği politikaya göre de uluslararası sistem sürekli değişime uğramaktadır.

¹ Bull, H. (2012). *The anarchical society: a study of order in world politics*. Palgrave Macmillan.p.10.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2010). *Uluslararası ilişkiler teorileri: çatışma, hegemonya, işbirliği*. Marmara Kitap Merkezi
- Arı, T. *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004
- Aydın, Mustafa (2004), “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1)
- Bozdağlıoğlu, Yücel, Özen, Çınar, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004)
- Brown, C. (2011). The development of International Relations theory in the UK: traditions, contemporary perspectives, and trajectories. *International Relations of the Asia-Pacific*, 11(2)
- Bull, H. (2012). *The anarchical society: a study of order in world politics*. Palgrave Macmillan
- Buzan, B. (2004). *From international to world society?: English school theory and the social structure of globalisation* (Vol. 95). Cambridge University Press.
- Copeland, D. C. (2000) “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay” *International Security*, c. 25
- Cox, Robert W. (1986), “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (New York: Columbia University Press)
- Çakmak, H. (2007). *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*
- Devlen, B., & Özdamar, Ö. (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(25)
- Gould, Harry D. (1998), “What is at Stake in the Agent-Structure Debate?,” Vendulka KUBALKOVA, Vendulka / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe)

Gürsoy, B. *Soğuk Savaş Sonrasında Çok Yönlü Tehdit Algılamaları: Asimetrik Tehdit, Basılmamış*

Hoffmann, Stanley (1977) 'An American Social Science: International Relations',
Daedalus: American Academy of Arts and Sciences 106(3)

Holsti, K. J. *International Politics: A Framework for Analysis*, London, 1974

Jones, R. W. "Introduction: Locating Critical International Relations Theory," içinde *Critical Theory & World Politics*, der. Richard Wyn Jones (Londra: Lynne Rienner Publishers, 2001)

Kantarci, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı
"Koalisyonlar Dönemi mi?". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (16)

Kaplan, M. A. (2005). *System and process in international politics*. Ecpr Press

Kenneth N. Waltz, "Anarchic Orders and Balances of Power", Robert O. Keohane (der.),
Neorealism and its Critics

Kenneth N. Waltz, "Political Structures", Robert O. Keohane (Edt.), *Neorealism and its Critics*, New York, Colombia University Press, 1986

Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın barışçıl olarak sona ermesi ve uluslararası ilişkiler teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(02)

Küçük, M. "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Görüşü' Anlamak", Ege Akademik Bakış, C. 9, S. 2, 2009

Mearsheimer, John (2001), *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: Norton)

Morisse-Schilbach, M. (2007). Hedley Bull, *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*, Basingstoke, London 1977. In *Schlüsselwerke der Politikwissenschaft* (pp. 60-64). VS Verlag für Sozialwissenschaften

Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics*. Waveland Press.

Nye, J. S. (1990). The changing nature of world power. *Political Science Quarterly*,

Onuf, Nicholas (1998), “Constructivism: A User’s Manuel,” KUBALKOVA, Vendulka, / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe)

Reinhard Meyers, ‘Grundbegriffe und theoretische Perspektiven der internationaler Beziehungen, Bundeszentrale für politische Bildung’ , p. 379

Roach, S. C., Griffiths, M., & O’Callaghan, T. (2014). *International relations: the key concepts*. Routledge.p.95.

Ruggie, J. G. (1998). What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the social constructivist challenge. *International organization*, 52(04), p.

Smith, Thomas W. (1999), *History and International Relations* (New York: Routledge)

Sönmezoğlu, F. *Uluslararası İlişkilere Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 2009)

Walt, S. M. (1998), “Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram,” *Foreign Policy*

Waltz, K. N. (2000) “Structural Realism After the Cold War”, *International Security*, c.25

Waltz, Kenneth (1979), *Theory of International Politics* (Reading: Addison Wesley)

Wendt, A. “Constructing International Politics”, *International Security* Vol. 20, No.1, Summer 1995,

Wendt, A. *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1997

Wight, M. (1977). *Systems of states. Leicester (Leicester)*

Wight, M. (2002). *Power politics*. A&C Black

Wight, M. *International Theory: the Three Traditions*, Gabriele Wight ve Brian Porter (der.), Leicester, Leicester University Press, 1991.

Yalvaç, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul, İletişim Yayınları

Yurdusev, N.““Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”, Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Atila Eralp (der.), İstanbul, İletişim Yayınları, 1996

<http://musayigitoglu.blogcu.com/uluslararasi-iliskiler-deki-teoriler/2817242>

<http://temelmetnler.blogspot.com.tr/2011/01/uluslar-arasi-iliskileri-anlamak-3.html>

<http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler/uluslararasi-sistem-teorisi>